

10. ЦДАВО України, ф. 2605, оп. 2, спр. 537. 45 арк.
11. *Еврейнов Н.* О своеобразном кризисе профсоюзов и об их новых задачах. Москва: Профиздат. 1936. 30 с.
12. ЦДАВО України, ф. 2605, оп. 4, спр. 331. 64 арк.
13. ЦДАВО України, ф. 2605, оп. 4, спр. 353. 175 арк.
14. О перестройке профсоюзов. Москва: Профиздат. 1934. 36 с.
15. ЦДАВО України, ф. 2605, оп. 4, спр. 591. 37 арк.

References

1. *Zhurba M. A. Svystovych S. M.* Hromadski obiednannia Ukrainy ta zarubizhnyi svit (20-30-ti roky XX stolittia). Kyiv: MP Lesia, 2010. 180 s.
2. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti (dali – DAKO), F. R-708, op. 1, spr. 294, ark. 219.
3. DAKO. F. R-708, op. 2, spr. 139, ark. 378.
4. Robitnyk (Kyiv). 5 serpnia 1929 r.
5. TsDAVO Ukrainy, f. 2767, op. 2, spr. 510. 23 ark.
6. TsDAVO Ukrainy, f. 2605, op. 2, spr. 782. 160 ark.
7. TsDAVO Ukrainy, f. 2638, op. 3, spr. 1155. 180 ark.
8. TsDAVO Ukrainy, f. 2680, op. 2, spr. 4. 389 ark.
9. *Ocherki istorii profesionalnykh soiuzov Ukrainskoi SSR.* Kiev: izdatelstvo politicheskoy literatury. 1983. 663 s.
10. TsDAVO Ukrainy, f. 2605, op. 2, spr. 537. 45 ark.
11. *Evreinov N.* O svoeobraznom krizise profsoiuzov i ob ikh novykh zadachakh. Moskva: Profizdat. 1936 r. 30 s.
12. TsDAVO Ukrainy, f. 2605, op. 4, spr. 331. 64 ark.
13. TsDAVO Ukrainy, f. 2605, op. 4, spr. 353. 175 ark.
14. О перестройке профсоюзов. Москва: Профиздат. 1934. 36 с.
15. TsDAVO Ukrainy, f. 2605, op. 4, spr. 591. 37 ark.

Vitenko Z. P.

Профсоюзы Украины в политической системе диктатуры пролетариата (20 – 30-х гг. XX в.).

В статье на основе архивных материалов комплексно исследован процесс становления профсоюзов Украины после образования Советского Союза. Выделены и рассмотрены этапы реорганизации и разукрупнения профсоюзного аппарата за указанный период. Определены последствия влияния большевистского руководства на становление профсоюзного движения в Украине.

Ключевые слова: реорганизация, разукрупнение, профсоюз, губотдел, райком, окрфилия, низовые профсередки.

Vitenko Z. R.

Unions of Ukraine in the political system of the "dictatorship of the proletariat" (20-30's of the twentieth century).

In the article on the basis of archival materials a comprehensive study of the process of formation of trade unions of Ukraine after the formation of the Soviet Union. The stages of reorganization and unbundling of trade union apparatus during the specified period have been highlighted and considered. The consequences of the influence of the Bolshevik leadership on the formation of trade union movement in Ukraine were determined.

Keywords: reorganization, downsizing, union, the provincial department, district committee, grassroots unions.

УДК 93:351.746.1(477) «XX століття»

Я.О. Ролдугіна

РОЛЬ СПЕЦСЛУЖБ У НАСАДЖЕННІ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ (20 – 30-ТІ РР. XX СТ.)

Досліджується діяльність спецслужб у контексті посилення радянської влади в 20-30-их роках XX століття. Їх засоби та методи боротьби із злочинцями. Розглядається структура спецслужб в Україні доби УНР. Також висвітлюється діяльність радянських спецслужб в роки НЕПу на теренах України.

Ключові слова: спецслужби, НЕП, розвідка, резидент, злочин, фальшивомонетництво.

Формування держави процес складний та тривалий, що потребує значних зусиль та часу. Становлення потужної держави ще триваліший та складніший етап в історії кожної країни, що вимагає надзвичайного терпіння та вміння працювати в команді (влада та суспільство) на спільний результат. Важко уявити, але існує цілком реальний приклад – СРСР.

Здалося б, виникнуть труднощі, для того, аби консолідуватися, але не так сталося як гадалося, владі вдалося переконати суспільство у власній правоті. Яким чином це було втілено та яку ціну було сплачено ми знаємо, але кінцеву мету було досягнуто. Мета виправдовує засоби – кредо більшовиків, за ним жила влада аж до розпаду СРСР.

Для того, аби посилити власну значущість та сформувати людину так званого «нового типу» – радянську людину, яка буде жити в абсолютній покорі та слухняно виконуватиме все, що їй скажуть необхідно було залучити особливі органи нагляду та контролю за тими, хто порушуватиме ідилію абсолютної вірності партії. Таким помічником радянської влади стають спецслужби, що до кінця 30-х років минулого століття зазнали чимало трансформацій.

Саме спецслужби стають надійним помічником у посиленні та зміцненні радянської влади в 1920-30-х роках. Виявлення шпигунів, «неблагонадійних», хто заважає радянській владі, псує та підриває її авторитет. Доходить до того, що збирати доноси, шпигувати за сусідами стає нормою повсякденного життя радянської людини. Усе це відкладає відбиток на свідомості пересічного громадянина, формує стереотипну поведінку.

Сміливці, які наважувалися піти проти правил закінчували життя самогубством або їм допомагали пришвидшити цей процес. Яскраво можемо спостерігати подібне в 30-х роках ХХ ст., цей проміжок часу полонили численні репресії. Не менш важливими залишаються 10 років 20-30-х років ХХ ст., де чудово проявила себе політика коренізації української нації. Саме ця політика стала індикатором справжніх намірів української еліти: політичної, наукової, мистецької, за свої погляди вони поплачували життям, деякі продовжували надихати українців за межами Батьківщини, а дехто був вимушений стати на сторону радянської влади. Страх та покора – так звані «мотузочки», якими керувала влада суспільством за допомогою спецслужб.

Варто зазначити, що період 20-30-х р. ХХ ст. для України був досить напруженим. Бажання зберегти свою спочатку автономію, а потім незалежність – вилилось в українську революцію 1917-1921 рр. Зміна влади, амбіції політиків вищі за державні інтереси, а також ілюзія визнання європейськими країнами як рівної їм держави, до цього ще додавалися економічні та соціальні негаразди – усе це призвело до невтішних наслідків, зокрема як покаже історія входження до СРСР.

У роки УНР також діяли спецслужби. Головний штаб УНР було створено за зразком польського і складався із таких секцій: 1. Усе, що стосувалося організації збройних сил; 2. Розвідувальна секція, яка в свою чергу поділялася на дві групи: наступ (розвідка) і оборона (контррозвідка); 3. Пропаганда [5, с. 6].

Цікаво розглянути роботу української розвідки доби УНР, звернемо увагу на діяльність першої референтури, зокрема вона поділялася на відділи: 1) Робота в Україні та Росії, 2) робота на міжнародній території та серед ворожих УНР українських організацій (націоналісти, есери (шаповальщина), гетьманці різного типу та ін. організації). Завданнями першого відділу були: 1) створення розвідувальної мережі на випадок війни чи революції в СРСР; 2) залучення інформаторів; 3) співпраця з організаторами, які мають створити навколо себе антирадянський елемент і скеровувати його на роботу в потрібному напрямку для УНР [5, с. 7-8].

Також варто додати, що до першого відділу референтури належали прикордонні пункти: Корець, Острог, Ланівці, Рівне. До 1930 р. були ще міста – Рокитне, Гусятин, Кременець та село Могиляни.

Якщо говорити про агентурний склад, то можемо зазначити три типи агентів: розвідники, резиденти, кур'єри. Розвідники повинні були виконувати роботу розвідувального характеру, частіше всього це була розвідка військових об'єктів. Завдання розвідника дістати матеріали будь-якою ціною, його вербовка відбувалася незалежно від походження та моральних якостей. Резиденти призначалися для різного типу організаційної роботи, пропаганди, провокацій, виступів проти радянської влади. Резиденти були двох типів: 1) резиденти, до обов'язків яких входило періодичне інформування із економічних та політичних питань; 2) резиденти, які займалися організаційною роботою насадження мережі. Їх робота була розрахована на довгий період, вони могли співпрацювати з партіями, угрупованнями, що виступали проти УНР, аби мати прикриття. Вербування резидента відбувалося із націоналістичного елемента. Заключною ланкою в агентурній складовій української розвідки були кур'єри. Їх робота полягала у зв'язку з резидентами та відновленні втрачених контактів, також вони займалися пошуком нових розвідників та резидентів. Кур'єри були організаторами, рідко коли виступали в ролі розвідника, але лише за умови війни, їх роботу не застосовували в економічній та політичній розвідках, вони вербувалися з патріотів [5, с. 8-11].

Період УНР був надією української еліти на побудову власної, незалежної держави. Проте цьому не судилося статися в 1920-х роках. Бачимо, що не було єдності серед політичних представників в середині країни. Тому спецслужби вели боротьбу не тільки з радянськими представниками, а й з опозицією до діючої влади, що призвело до таких негативних результатів. Саме невизначеність стала бар'єром до омріяної незалежності. Чим блискуче скористалися більшовики.

Опанувавши чималу територію більшовики святкували перемогу. Проте новим випробуванням для них стало її утримання, вжиття необхідних політичних та економічних заходів, оскільки завершилася Перша світова війна і необхідно було перейти до мирного життя.

Повноцінна держава не можлива без території, політичного лідера та економіки. У 20-х роках минулого століття в СРСР не було лише останнього. Тому вкрай важливим було питання обрання економічних орієнтирів мирного часу. Найкращим для економіки і найгіршим для влади виявився варіант НЕПу. Варто розглянути яким чином спецслужби допомагали впровадженню НЕПу.

Перехід до НЕПу означав розвиток вільної торгівлі та послаблення контролю владою економічного сектору. До прийняття грошової реформи 1923 року було поширене явище фальшивомонетництва. Відповідно з ним необхідно було боротися. Це зумовило створення спеціального органу, який би у всеукраїнському масштабі зосередився б на боротьбі з фальшивомонетництвом.

Першим, хто взяв на себе функцію нагляду та протидії з фальшивомонетництвом став Центррозшук (Центральне управління карного розшуку). Туди надходила вся інформація про факти появи підібних грошових знаків. Він, як правило, поєднував різні справи на місцях в одне впровадження, залучаючи до розробки професіоналів, координував, спрямовував та контролював дії, що велися місцевими органами карного розшуку [1, с. 4].

Певною мірою поширенню фальшивомонетництва сприяло розмаїття паперових грошей, що перебували в обігу в різних місцевостях України. Красномовним став випадок у березні 1920 р. до ЦК КП (б) У звернулися члени Одеської делегації, що прибули до Харкова на Всеукраїнську партійну конференцію із проханням

обміняти добові гроші в розмірі 5255 карбованців одеського випуску, виданих їм на відрядження, на радянські грошові знаки, бо в Харкові «одеські» гроші не визнавалися засобом платежу [2, с. 134].

Протягом 1922 р. в Україні лише офіційно було зареєстровано 358 випадків виявлення фальшивих банкнот, за п'ять місяців 1923 р. – 147. Найбільш неблагондійними щодо розповсюдження фальшивих копійчаних знаків вважалися: Одеська (47 зареєстрованих випадків), Київська (41 випадок) та Катеринославська (41 випадок) губернії. Найнебезпечнішим було те, що на території України мав місце не лише збут, а й виготовлення фальшивок. Протистояли фальшивомонетникам губернські управління карного розшуку. Так, у березні 1923 р. Подільським губернським карним розшуком (губрозшуком) було виявлена підпільна фабрика з виготовлення фальшивих золотих «п'ятірок» у м. Летичеві, Київським губрозшуком – фабрика з виготовлення купюр вартістю 10.000 зразка 1922 р. в м. Києві. У квітні того ж року підпільна фабрика з виготовлення 50-рубльовок випуску 1923 р. була викрита в м. Переяславі, в червні – в м. Харкові, у серпні – в Ялті та Миколаєві [1, с. 16, 19, 46].

Ф. Е. Дзержинський 1 липня 1923 р., ознайомившись зі станом боротьби із фальшивомонетництвом, у записці заступнику по ВНК Й. С. Уншлихту писав: «Було б бажано встановити розміри підробок і вжити драконівських заходів проти підсобників, створити план для того, аби їх спіймати та викоринити [...]. Я думаю, що карному розшуку це не під силу, ДПУ могло б цим зайнятися у порядку короткого ударного завдання, створивши кампанію у всьому СРСР та за кордоном [3, с. 480].

Уся активна розшукова робота з виявлення виробників і розповсюджувачів фальшивих грошей здійснювалася через апарат карного розшуку. У його складі була виділена спеціальна група з п'яти інспекторів із залучених, у міру необхідності, таємних співробітників («сексотів»). У найбільш серйозних справах використовувалися оперативні можливості ДПУ. Лише органи державної безпеки мали право здійснювати оперативно-розшукову діяльність із метою попередження, припинення, розкриття злочинів, розшуку [4, с. 140].

Не рідко боротьба з фальшивомонетництвом супроводжувалася неабиякою конкуренцією в середині спецслужб, що значно перешкоджало роботі. Проте були і позитивні зрушення, зокрема напрацьовувалися специфічні (негласні) методи та заходи боротьби, створено агентурно-повідомний апарат та ін. Варто зазначити, що значно полегшувало роботу в боротьбі з фальшивомонетництвом, так це кваліфікація його як злочинного діяння на законодавчому рівні.

Період ХХ століття для України був надзвичайно важким. Боротьба за владу та влади, призвело до втрати нашої країни незалежності. І як наслідок, у складі СРСР довгі 69 років вартували сотні тисяч життів, мільйони сторінок із проханням не забувати мову та походження, йти до кінця. На теренах України та поза її межами щоденно велася боротьба. За ці 69 років українцям стало зрозуміло хто, навіщо та чому вони. ХХ століття – століття контрастів. Це на практиці підтвердила така держава як СРСР.

Жага до лідерства, жага довести світу, що СРСР – це сила та міць, точніше Росія, не тільки коштувала життів, а й викраденого часу в її мешканців. Стереотипи, які закладалися роками, знаходять своє відлуння й сьогодні. Двобарвне існування було нормою на той час. Це й не дивно, оскільки політичних лідерів турбувало збереження територій та мінімізація виступів проти влади, ціна засобів якими це було досягнуто їх не бентежило.

Олександр Македонський казав: «Володієш інформацією – володієш Світом». Знати та володіти інформацією було важливим для будь-якої влади, бо від цього залежало її подальше існування. Із роками до внутрішнього знешкодження ворогів

додається і зовнішнє. Аби мати успіх в цій справі необхідно було залучати спеціальні органи, які б якісно та віддано виконували свою роботу. Ними стають різноманітні спецслужби. І як показує історія та час вони виправдали та виправдовують себе й свою діяльність. Сьогодні важко уявити державу чи країну без спецслужб, без їх співпраці з владою. Проте варто пам'ятати, що не потрібно заграватися.

1. ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 2075.
2. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 200.
3. *Мозохин О. Б.* ВЧК – ОГПУ в борьбе с коррупцией в годы новой экономической политики (1921 – 1928) / О. Б. Мозохин, А. Ю. Епихин. М.: Кучково поле; Гиперборея, 2007. 528 с.
4. *Павлов А. Н.* Борьба милиции с преступностью в годы непа / А. Н. Павлов // Вопросы истории. 2004. № 10. С. 135 – 144.
5. *Подкур Р. Ю.* Спецслужбы УНР 20-30 років минулого сторіччя в архівних документах розвідки / Роман Юрійович Подкур. Київ, 2017. 320 с.

References

1. TsDAVO Ukrainy, f. 6, op. 1, spr. 2075.
2. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 200.
3. *Mozokhin O. B.* VChK – OGPU v borbe s korruptsiei v gody novoy ekonomicheskoy politiki (1921 – 1928) / O. B. Mozokhin, A. Yu. Epikhin. M.: Kuchkovo pole; Giperboreya, 2007. 528 s.
4. *Pavlov A. N.* Borba militsii s prestupnostiu v gody nepa / A. N. Pavlov // Voprosy istorii. 2004. № 10. S. 135 – 144.
5. *Podkur R. Yu.* Spetssluzhby UNR 20-30 rokiv mynuloho storichchia v arkhivnykh dokumentakh rozvidky / Roman Yuriiovych Podkur. Kyiv, 2017. 320 s.

Ролдугина Я. О.

Роль спецслужб в насаждении большевицкого режима в Украине (20 – 30-е гг. XX в.).

Исследуется деятельность спецслужб в контексте усиления советской власти в 20-30-х годах XX века. Их средства и методы борьбы с преступниками. Рассматривается структура спецслужб в Украине времен УНР. Также освещается деятельность советских спецслужб в годы НЭПа на территории Украины.

Ключевые слова: спецслужбы, НЭП, разведка, резидент, преступление, фальшивомонетничество.

Rolduhina Ya. O.

The role of special services in planting the Bolshevik regime in Ukraine (20 – 30's. XX century).

The activity of special services in the context of the strengthening of Soviet power in the 20-30th years of the twentieth century is researched. Their means and methods of combating criminals. The structure of special services in Ukraine of the UNR is considered. It also covers the activities of the Soviet special services during the years of the NEP in the territory of Ukraine.

Key words: special services, NEP, intelligence, resident, crime, counterfeiting.

УДК 94(477)«1920/1930»

О.Ю. БЕСАРАБ

ПОЛЯКИ УКРАЇНИ У СОЦІАЛІСТИЧНОМУ ЕКСПЕРИМЕНТІ БІЛЬШОВИКІВ (20 – 30-І РР. ХХ СТ.)

У контексті встановлення стану залучення поляків радянської України до більшовицького соціалістичного експерименту у 20 – 30-х рр. ХХ ст. досліджено питання чисельності польського населення у республіці та домінуючі у його середовищі суспільні погляди. Детально розглянуто процес утворення Мархлевського польського національного району та виникнення польських сільських рад. З'ясовуються причини згортання національної політики більшовиків, розглядається ліквідація радянською владою польських адміністративно-територіальних одиниць.

Ключові слова: поляки, Україна, соціалістичний експеримент, національна політика, демографія.

Поляки (самоназва – поляци) – не тільки сусіди України, але й давні жителі її земель України. Перші їх поселенці, зокрема купці, а також челядь польських княгинь,